

A kezdő tanár szakos pedagógus

A tanár szakos hallgatók vizsgálata

A tanár szakos hallgatók vizsgálatának szerepe, célja és kutatási kérdései a MoTeL kutatásban	1
Hallgatói kérdőíves adatfelvétel	4
A hallgatói kérdőíves vizsgálat célja	4
A hallgatói kérdőíves vizsgálat kutatási kérdésekre épülő változórendszere	4
A kérdőíves vizsgálat mintája	6
Hallgatói interjú és fókuszcsoportos beszélgetés	7
A hallgatói interjú és a fókuszcsoportos beszélgetés célja	7
A hallgatói interjú és a fókuszcsoportos beszélgetés kapcsolata	7
Az interjú és a fókuszcsoportos beszélgetés mintája	7
Az interjúk és a fókuszcsoportos beszélgetés előkészítése	8
A hallgató interjú eszköze	10

A tanár szakos hallgatók vizsgálatának szerepe, célja és kutatási kérdései a MoTeL kutatásban

A pedagógusok folyamatos szakmai fejlődési modelljeinek vizsgálata a köznevelési rendszer, a szervezet és az egyén szintjén, röviden MoTeL (Models of Teacher Learning) című projekt négyéves kutatás átfogó célja a pedagógus munka eredményességét meghatározó összefüggések feltárása, különös tekintettel a folyamatos szakmai fejlődés és tanulás rendszerét alkotó tényezőkre. Azt kívánjuk feltárni, hogy milyen létező modelljei vannak a folyamatos szakmai fejlődésnek és tanulásnak, és ezek hogyan hatnak a pedagógus munka eredményességére. Ezen belül közvetlen cél a pedagógusok felkészülését, szakmai fejlődését és tanulását befolyásoló rendszerszintű, szervezeti és egyéni tényezők jellemzőinek, kapcsolatrendszerének és hatásának elméleti feltárása. Ebbe a vizsgálatba ágyazódik be a tanár szakos hallgatók vizsgálata. A tanárjelöltekre kezdő tanárként tekintünk, akiknek tanulása sajátos jellemzőkkel írható le és akiknek a pályakezdés időszakában történő szakmai tanulása meghatározó jelentőséggel bír a későbbi években.

A pedagógusok szakmai fejlődésének és tanulásának kutatói szerint a képzés, a munkatapasztalat, a tanári munkában töltött évek száma speciális szerepet játszik a szakmai fejlődésben. Az 1970-es évektől kezdve a tanárképző kutatók figyelme a szakmai fejlődés dinamikussága és folytonossága felé fordult (Fessler, 1992), céljuk a szakmai fejlődés szakaszainak feltárása és összehasonlítása volt. Az első kutatások szerint minden pedagógus ugyanazokat a szakaszokat járja be (Sorensen et al., 2014), és ezen szakaszok megismerése,

problémáik feltárása segítheti a pedagógusokat nehézségeik leküzdésében és a pályán maradásban. Ezzel együtt rámutattak arra, hogy a pedagógusok pályájának vizsgálatakor magát a tanár személyét és a környezete kombinációját kell vizsgálni (Veenman, 1984; Sikes, 1985; Fessler & Christiansen, 1992; Huberman & Grounauer, 1993; Day et al., 2009), felerősítve azt, hogy a pedagógusok szakmai fejlődésében és tanulásában jelentős különbségek mutatkoznak az egyes pályaszakaszokon belül mind a tanulás tartalma, mind annak módja, mind az igényelt támogatás tekintetében.

A komplex, dinamikus és flexibilis modellek a tanulás számos személyes, szervezeti és rendszer szintű elemének/jellemzőjének hatásával számolnak e folyamatban, csakúgy, mint olyan személyes/magánéleti hatásokkal (vö.: szakmai tanulás és identitás kapcsolata), melyekre válaszul a pedagógusok karrierjük során új szakaszba léphetnek, de nem feltétlenül mindegyikbe (Fessler & Christensen, 1992), továbbá az egyes szakaszok hatással lehetnek a következők alakulására, ám ezeken belül lényeges változások is bekövetkezhetnek, éppen az említett tényezők hatására (Day et al., 2006). Számos kutató nem szakaszokban gondolkodik, hanem abból indul ki, hogy a szakmai fejlődés és tanulás szélesebb értelemben egy személy folyamatos fejlődését jelenti szakmai szerepében (Glatthorn, 1995; Cochran-Smith & Lytle, 2001). A fogalom körül zajló mai diskurzus két megerősödő, majd egyes modellekben összekapcsolódó jellemzője tehát a **személyesség** és a **tanulás**. Ebben az értelemben a tanári viselkedést kognitív, affektív és motivációs tényezők befolyásolják, melyek ezen túl szociális kontextusba is ágyazottak, ezért a tanulás multidimenzionális. Mindez a formális képzési keretek között zajló pedagógusképzés, az abban tanuló hallgató/kezdő pedagógus értelmezését is megváltoztatja, szétfeszíti és a hiányokkal küzdő pedagógushallgató helyett az egyéni tanulás, tudás megértése felé lép.

A szakmai tanulást és fejlődést nem lineáris, egyenes vonalú változásként (vö: életpályamodell), hanem dinamikus, sokféle utat feltételező rendszerként értelmezzük. A pedagógus(hallgató)ra, akinek szakmai tanulása egyéni szinten is rendszerszerűen - az azt befolyásoló személyes tényezők és működésük komplexitásában - érthető meg, komplex és egyedi ökoszisztémaként tekintünk. Így - a kutatás egészéhez hasonlóan - célunk a pedagógushallgatók vizsgálatánál is a tanulás egyéni mintázatainak, és a környezettel való hatásrendszerének a feltárása, abból a célból, hogy az eredmények segítségével jobban értsük a pályán lévő pedagógusok tanulásának mintázatait. Mindezek vizsgálata több szempontból is újszerű kérdéseket vet fel.

1) Első lépésben meg kell határozni, hogy a hallgatói tanulás szempontjából mit is jelent a tanulás környezete, s ebben melyek a meghatározó kapcsolatrendszerek, vagyis a hallgatói tanulásban mit jelent a mezoszinthez kapcsolódó tanulási tér. A pedagógus relációban ez leggyakrabban egy adott szervezethez, intézményhez kötődik, abban a hatásrendszerben elemzik a tanulás folyamatát (Horváth, 2018).¹ Vizsgálatunk hallgatói részében is - a neoinstitucionalista elméletek elfogadásával, valamint a pedagógusképzés szervezeti sajátosságaiból következően - megkérdőjeleződik a szervezet mint tanulási folyamatot kizárólagosan meghatározó tanulási tér relevanciája. Ugyanakkor nehezen definiálható olyan

¹ A MoTeL pedagógusvizsgálatban is kiléptünk a pedagógusok tanulásnak ilyen szűkebb, zártan a szervezethez kötődő értelmezéséből a neoinstitucionalista elméletek elfogadásával (Lénárd et al., 2020).

strukturális egység (vö. szervezet, iskola, tanuló közösségek), amely keretül szolgál a hallgatói tanuláshoz, s annak személyes percepcióinak. A MoTeL vizsgálat hallgatói részében így nem az intézményt, hanem a képzést -, mint a tanulás keretül szolgáló egységet, az azt meghatározó képzési program strukturális és tartalmi egységét -, valamint a hozzá kötődő hálózatok rendszerét fogadtuk el (Rapos et al., 2022). **A képzési programot tágran értelmezett adaptív rendszernek tekintjük, ami megfelel egy dinamikus, folyamat alapú kurrikulum értelmezésnek, magában foglalva, annak szándékolt és a hallgatók által észlelt jellegét is.** Mindezek értelmében a képzés és az általunk vizsgált **képzési program, komplex, dinamikus rendszer, találkozási pont,** a hallgató, az intézmény, a partnerintézmények, az oktatók és a munka világának találkozási helye (Halász, 2010). Ez adja/adhatja a teret az elsődleges tanulási folyamatoknak (vö.: Terenzini & Reason, 2005), de egyben az abban meghatározott **képzési célok által** olyan keretet is teremt, amely a **tanulási tapasztalatok körét nem köti kizárólagosan a formális képzésben történő folyamatokhoz.** Kutatásunk szempontjából ez azt jelenti, hogy a mezoszintű tanulási tér megismerésének **csupán egyik forrása a képzési program rendszere** és az abban megvalósuló képzési- és tanulási folyamatok, melyet kiegészítenek a képzés céljaihoz kapcsolódó, vagy attól eltérő, **más közösségi tanulási folyamatok.** Kutatásunk fókuszában az egyén áll, így a hallgató **személyes tanulási terének megragadását az egyéni észlelésen keresztül** kíséreljük meg (Canrinus, 2017).

2) A szakmai fejlődés és tanulás kapcsán gyakran hangsúlyozzák az együttműködő/társas/horizontális tanulás különböző formáinak szerepét (pl. Little, 1990; Hargraeves & O'Connor, 2018). A hazai kutatási adatok a pedagógusok egyéni tanulási tevékenységeinek hangsúlyát mutatják, amelyek inkább passzív tevékenységekben megfoghatók, kevésbé alkotó jellegűek (Rapos et al., 2022). Bár úgy véljük, hogy mind az egyéni, mind az együttműködő tanuláshoz van jelentősége, helye a folyamatos szakmai fejlődés és tanulás komplex rendszerében, felmerül a kérdés, hogy vajon a szakmai életút elején kellő támogatást kapnak-e a hallgatók e tanulási formák megismerésére, megtanulására? Vannak-e olyan tanulási helyzetek, ahol szakmai közösségek, akár a formális keretek közül kilépve megteremtődnek? Ahogy arra fentebb utaltunk, a hallgatói tanulást nem kötjük a formális képzés kereteihez, hanem hangsúlyozzuk a formális, nemformális, informális tanulás összekapcsolódását a szakmai fejlődésben. Így mindez tovább erősíti azt a kérdést, hogy **miképp értelmezik, miben látják meghatározónak a társas tanulási helyzeteket tanulásukban a hallgatók.** Célunk tehát annak megértése is, hogy az adott tanulási élmény **hol/hogyan járul hozzá az egyes pedagógushallgatók fejlődéséhez, s hogyan illeszkedik rendszerbe** (a későbbi tanulási folyamatokba), ezzel utat törve a tanulás folyamatként és nem tanulási egységként történő vizsgálatának, értelmezésének.

A MoTeL kutatásban a hallgatói vizsgálat célja tehát 1) a hallgatói tanulás sajátosságainak és kontextusainak megértése, különös tekintettel a hallgatók társas helyzetben megélt tanulásának értelmezésére, 2) e komplex hatásrendszer formális képzésben és azon túl megjelenő tanulási folyamatainak megértése, valamint 3) a hallgatói tanulás későbbi tanulást meghatározó szerepének értelmezése. A keresztmetszeti vizsgálat lehetőséget teremt továbbá a változás, fejlődés bizonyos értelmezésére is.

A hallgatói vizsgálat kutatási kérdései a fő kutatási kérdések megválaszolását támogatják, ezért azoktól csak a kutatás célcsoportjában és a kontextuális tényezők megnevezésében térnek el.

1. Hogyan értelmezhető a folyamatos szakmai fejlődés és tanulás eredményessége, s ennek milyen egyéni-, mezo-, makroszintű aspektusai különíthetők el?
2. Mely egyéni-, mezo- és rendszerszintű tényezők segítik elő, ill. gátolják a tanár szakos hallgatók folyamatos szakmai fejlődését és tanulását?
3. Milyen szerepet játszanak és hogyan kapcsolódnak össze a tanár szakos hallgatók folyamatos szakmai fejlődésében és tanulásában a formális, nonformális és informális tanulás elemei (kognitív és affektív szinten egyaránt)?

Kiegészítésként megjelenik egy negyedik kutatási kérdés is, mely a társas tanulási helyzetek szerepét fókuszáltan vizsgálja:

4. Milyen szerepet tulajdonítanak a társas tanulási helyzeteknek a szakmai fejlődés és tanulás folyamatában a tanár szakos hallgatók?

A hallgatói vizsgálat továbbviszi a pedagógus(hallgató)k tanulásának subject és object alapú megközelítését (Tókos et al., 2021 - ONK ea).² A subject megközelítés részeként **hallgatói kérdőíves** vizsgálatra, míg az object megközelítés részeként **interjúra** és annak elemzésre épülő **fókusz csoportos** beszélgetésre kerül sor. Míg előbbieken a tanulás általánosítható mintázatainak feltárására, addig az object részben a konkrét tanulási szituációk megértésére van mód.

Hallgatói kérdőíves adatfelvétel

A hallgatói kérdőíves vizsgálat célja

A kérdőíves vizsgálat célja a tanár szakos hallgatók szakmai fejlődési és tanulási folyamatainak kontextusba ágyazott megértése, azaz a szakmai tanulás formális képzésben és azon túl megélt egyéni tanulási élményeinek/tanulási tevékenységeinek - illetve azokat meghatározó elemek -, az egyéni percepción keresztül történő feltárása, valamint a kapcsolódás folyamatainak, tényezőinek értelmezése az **általánosítható mintázatok azonosíthatósága érdekében**.

A hallgatói kérdőíves vizsgálat kutatási kérdésekre épülő változórendszere

A hallgatói vizsgálat alapvetően a pedagógus vizsgálat elméleti- és kutatási keretrendszerére kívánt építeni. A tanulási tér sajátosságainak meghatározása közben láthatóvá vált, hogy ez a szakasz specialitásai okán külön értelmezést kíván, így a kérdőíves adatfelvétel a szakmai fejlődéshez és tanulóhoz kapcsolódóan részben tudta megőrizni a pedagóguskérdőív főbb változóit.³ A következőkben a hallgatói változórendszert és annak a pedagógus vizsgálat változórendszerével való kapcsolatát mutatjuk be (1. táblázat).

² Az elemzési egység kiválasztásakor tehát a vizsgálati keret összpontosíthat az érdeklődésre számot tartó jelenségekre, egyedi esetre (objektum-orientált perspektíva), valamint azokra a szereplőkre, az ő magatartásukra, gondolkodásmódjukra (szubjektum-orientált perspektíva), akik felelősek ezekért a jelenségekért (mely általánosabb vizsgálatra ad lehetőséget).

³ Az elméleti- és kutatási keretrendszer teljes leírását a "Hallgatói vizsgálat elméleti és kutatási keretrendszere" című dokumentum tartalmazza (Rapos et al., 2021, Kézirat).

A pedagógus/tanár szakos hallgató szakmai fejlődését és tanulását meghatározó személyes jellemzők		A pedagógus/tanár szakos hallgató tanulása
Szerepértelmezés/alidentitások		A személyes tanulás célja, motivációja, folyamata, tevékenységei, a tanulást támogató és gátló tényezők.
Nézetek, attitűdök		
Affektív és motivációs tényezők		
Demográfiai jellemzők		
Intézmény/képzési program/szakmai közösség jellemzői		Intézményen/képzésen belüli és kapcsolódó tanulás
Köznevelési intézmény (pedagógus)	Képzés (tanár szakos hallgató)	A tanulás céljai képzési, vagy közösségi szinten és azok kapcsolata a személyes tanulással, a tanulás folyamata, a tanulás szereplői és közösségei, a tanulás támogatása, a tanulás eredménye.
Az intézmény strukturális jellemzői	Strukturális-szabályozási jellemzők	
A vezetés sajátosságai		
A közösségbe való bevonódás jellemzői		
Az intézményi döntéshozatal jellemzői	Tartalmi-kulturális jellemzők	
Intézményi innovációs jellemzők		
A rendszer jellemzői		A pedagógus/tanár szakos hallgató tanulásának nemzeti sajátosságai
A tanári felkészülés/munka értelmezése (tanárkép, szerepértelmezés)		A működő tanulási rendszer célja, folyamatai, támogató sajátosságai, ellenőrzése, értékelése.
A szabályozás jellemzői		

1. táblázat: A pedagógus és a tanár szakos hallgató szakmai fejlődésének rendszerszerű vizsgálatának változói

Mivel leginkább a mezoszintű tanulási tér jellemzői módosultak, ezért annak változórendszerét egy részletesebb formában is összegeztük (Rapos et al., 2022), melyből itt azokat az elemeket emeltük ki, amelyek a MoTeL hallgató kérdőívbe kerültek (2., 3. táblázat). Ez a válogatás figyelembe vette a rendszer teljességét, de módszertani és terjedelmi okok miatt a fenti változókészlet teljességét nem tartalmazza.

1. Strukturális – szabályozási sajátosságok
1.1. Szervezeti struktúra és vezetés
1.1.1. Munkamegosztás, hatáskör, koordináció

1. 1.2 Vezetés
<ul style="list-style-type: none"> • vezetői válaszkészség
1.2. Szabályozó rendszer
1.2.1. A hallgatók tanulási útjának szabályozottsága
<ul style="list-style-type: none"> • a hallgatói célok megismerésének és képzési célokhoz kapcsolásának folyamata • egyéni tanulási utak lehetősége és működése • folyamatba ágyazott visszajelzések a személyes tanulás eredményeiről a képzési célokhoz kötötten • a hallgatói önkormányzat képzést formáló szerepe • hallgatói hang
1.2.2. A tanárképzők szakmai fejlődésének és tanulásának szervezettsége, szabályozottsága
1.2.3. A tanulás képzési program szintű szabályozása - minőségbiztosítás

2. táblázat: A képzés strukturális és szabályozási sajátosságai terület kérdőívbe emelt változók a hallgatók szakmai fejlődése és tanulása nézőpontjából

2. Tartalmi – kulturális sajátosságok
2.1. A képzés célja és a hozzá kapcsolódó tanulási környezet
<ul style="list-style-type: none"> • a képzési cél értelmezése a képzés különböző szereplői szerint • képzési célok koherenciája
2.2. A képzési program tartalmi sajátosságai
2.2.1. A képzési program részterületeinek tartalma és aránya
<ul style="list-style-type: none"> • a képzés egyes elemei közötti koherencia
2.2.2. Elmélet és gyakorlat kapcsolata
<ul style="list-style-type: none"> • az elmélet és gyakorlat koherenciája • a gyakorlatok típusai és funkciója
2.3. A tanuló közösségek
<ul style="list-style-type: none"> • oktatói/hallgatói szakmai közösségek léte, működése • tanuló szervezeti sajátosságok

3. táblázat: A képzés tartalmi-kulturális sajátosságok területén vizsgálandó változók a hallgatók szakmai fejlődése és tanulása nézőpontjából

A kérdőíves vizsgálat mintája

A kutatási tervben meghatározottak alapján 1500 tanár szakos hallgató vizsgálatára kerül sor kérdőíves formában.

A hallgatói vizsgálat csak az osztatlan, közismereti tanárképzésben résztvevő hallgatókra terjed ki, nem reprezentatív, de minden hazai képzőintézmény megszólításra kerül, valamint a közösségi platformok bevonásának lehetőségével is élünk. A kutatásban való részvételre vonatkozó felkérő levelet a képzőintézmények esetén a képzésfelelősöknek küldjük el a kutatásetikai engedélyt is csatolva. Engedélyezés után a kérdőív linkjét juttatjuk el a képzésfelelősnek. A közösségi médiafelületen lebonyolítandó toborzáshoz kutatásetikai engedéllyel rendelkezünk.

A hallgatói minta rétegzett. Rétegeképző szempont a képzésben és a gyakorlaton töltött idő:

- 1) a gyakorlat megjelenése a szakmai felkészülésben:
 - a) a képzés által szervezett gyakorlati tevékenységet még nem folytatott hallgatók
 - b) szaktárgyi gyakorlaton lévő/végzett hallgatók
 - c) az összefüggő egyéni gyakorlaton lévő/végző hallgatók.

Hallgatói interjú és fókuszcsoportos beszélgetés

A hallgatói interjú és a fókuszcsoportos beszélgetés célja

A vizsgálat célja a tanár szakos hallgatók szakmai fejlődési és tanulási folyamatainak kontextusba ágyazott megértése, azaz a szakmai tanulás formális képzésben és azon túl megélt egyéni tanulási élményeinek/tanulási tevékenységeinek és azt meghatározó elemek személyi percepciók keresztül történő feltárása, valamint a kapcsolódás folyamatainak, tényezőinek értelmezése **konkrét tanulási szituációkon keresztül az egyes tanulási helyzetek, élmények megértése érdekében.**

A hallgatói interjú és a fókuszcsoportos beszélgetés kapcsolata

Az egyéni interjúkat az eredeti pályázati vállalás nem tartalmazta. Ugyanakkor a pedagógusok vizsgálata kapcsán, ahol az object és subject megközelítés egyaránt a kérdőíves felmérés része volt, szükségesnek látszott a tanulási élmény feltárása kvalitatív megközelítéssel, melyben a személyes élmény felidézésének adekvát módszere az egyszemélyes interjúhelyzet. Így tehát az egyéni tanulási élmények feltárása egyéni interjúk formájában történik, majd azok elsődleges elemzési eredményeinek reflektálása, megbeszélése adja a fókuszcsoport tartalmi vázát (tervezetten vignettek formájában).

Az interjú és a fókuszcsoportos beszélgetés mintája

A fókuszcsoportos beszélgetések pályázati vállalása 6-10 csoport, egyenként 8-10 fő képzésben részt vevő hallgató. Mivel a pályázati vállalás részben a fókuszcsoport megvalósíthatóságához szabta a minta nagyságát, így a jóval több kutatói munkaórát jelentő egyéni interjúk számában ezt a vállalást létszámban nem lehet a projekt kereti között teljesíteni. Így a minta az egyéni interjúk tekintetében 20 főre, majd ezt követően a megkérdezettek fókuszcsoportos megbeszéléseire módosul.

A tanár szakos hallgatók tanulásának megértésében a személyes tanulási élmények (konkrét tanulási szituációk) feltárásával a tanulási szituációk belső mintázatainak és szekvenciáinak, környezettel való hatásrendszerének értelmezését, és így e komplex folyamat kapcsolatrendszerének megértését tűztük ki célul. Ennek során törekszünk **minél többféle tanulási mintázat leírására**, s ezért a mintaválasztás tekintetében a maximális különbözőséget kívánjuk biztosítani (Miles & Huberman, 1994). Ennek érdekében az interjúalanyok

kiválasztását meghatározó szempontokat az elméleti feltárássra, és a MoTeL pedagógus minta eredményeinek elsődleges elemzésére alapozva, az alábbiakban határoztuk meg:

- **képzési program meghatározottsága**
 - A kiválasztott személyek **több intézményből** érkezzenek, mert ez egyrészt közvetett úton (pl. vö. egy-egy intézmény hallgatóinak szociológiai mintázatai) szolgálhatja a különböző tanulási mintázatok, élmények megjelenését. Másrészt lehetőséget biztosít a különböző képzési programokból fakadó eltérések hatásának vizsgálatára.
 - A képzésen belül meghatározó elemként tekintünk a hallgatók **szakjára**. Egyrészt a tanulást, gondolkodást feltételezhetően befolyásoló volta miatt, másrészt a képzés egyedi tanulási útjaként értelmezzük, ezért a mintában **különböző szakos hallgatók** bevonása szükséges (bölcész, nyelv, természettudomány, info-matematika, művészetek)
 - A **képzésben töltött idővel** - bár nem a képzés vizsgálatára, a képzésben történő tanulási utak vizsgálatára törekszünk elsődlegesen - nő a szakmai tanulási helyzetek száma. Ezen túl kiemelt jelentőségűnek látjuk, hogy a képzés azon pontján kérdezzük a hallgatókat, ahol már van gyakorlati tapasztalatuk, hiszen a tanulmányaik tárgya részben maga a tanulás folyamata, s a gyakorlati (éles, spontán) helyzetek több lehetőséget adnak az informális tanulási helyzetekre való ráismerésre és ezek saját tanulásuk szempontjából történő értelmezésére. Ezért az első diplomás képzésben **negyed-, ötöd-, hatodéves, a rövidciklusú képzésben már gyakorlaton levő hallgatók bevonását** tervezzük. (Nem tekintjük képzésben levő hallgatónak, azokat, akik már hivatalosan munkába álltak a diploma után, ugyanakkor a nyári adatfelvételre való tekintettel, még képzésben levőnek tekintjük a végzett, de köznevelésben még nem elhelyezkedett hallgatókat.)
- **informális szakmai/személyes csoportok**
 - Az **informális tanulási szituációk** megértésének céljából a mintába tudatosan választunk olyan hallgatókat is, akik valamely **informális (online/offline) szakmai csoportnak**, egyesületnek, szerveződésnek **tagjai**.
- **előzetes tudást meghatározó források**
 - A tanári szakmára való felkészülést befolyásolja, hogy a tanítást első szakmaként választva, vagy azt egy már korábban elsajátított szakma kiegészítése céljából érkezik valaki a képzésbe, ezért az ún. rövidciklusú képzésen (RTAK) lévő hallgatók bevonása is cél.
 - A szakmai tapasztalatok informális tanulási helyzetekhez kötődő forrása tekintetében célszerű bevonni azokat a hallgatókat, akik az árnyékoktatásban, vagy más módon szakmai tapasztalatot szereztek.

A maximális különbözőség elvén túl a mintaválasztási stratégiák közül érvényesítjük a kritérium-, a hólabda-, a rétegzett- és a kényelmi eljárást.

Az interjúk és a fókuszcsoportos beszélgetés előkészítése

Az interjúk és a fókuszcsoportos beszélgetés készítői önállóan szervezik meg a beszélgetést, és alakítják annak menetét, követve néhány standard elemet. E protokoll célja a standard elemek bemutatása.

Közös szempontok:

- A félig strukturált interjú és a fókuszcsoporthoz készített előkészítés a MoTeL kutatást megalapozó fogalmi keretekre épül, a pedagógus kérdőív kvantitatív kutatási eredményeit, kutatási részbeszámolókat felhasználva került kialakításra.
- Mivel ebben a fázisban nem intézményeken keresztül keressük meg a hallgatókat, hanem a kivitelezhetőség érdekében egyénileg szólítjuk meg őket, a megkeresés jogi/etikai keretét a kutatásetikai engedély biztosítja.
- Az interjú, a fókuszcsoporthoz készített előkészítés online és offline formában is készülhet a járványhelyzettől függően, de minden esetben törekedni kell a helyszíni jelenlétre.

Az interjú felvétel speciális elemei:

- Az interjút a kutatásban részt vevő kutatók (vezető kutatók, doktoranduszok) bonyolítják önállóan. Online forma esetén a megbízható keretrendszer feltételeit a kutatás biztosítja.
- Az interjú előtt a kiválasztás és a tájékoztatás miatt egy rövid, előzetes beszélgetés szükséges (online, telefon) a mintavétel kritériumai szerint.
- Az első, megszólító beszélgetés során check-listát töltünk ki, hogy a megkereső személyes beszélgetésen fel tudjuk mérni a hallgató háttéradatait. Ekkor történik az időpontegyeztetés is.
- Az elkészült összegzések - a MoTeL hallgatói vizsgálatával foglalkozó szakmai műhelyében lefolytatott vitát követően - alapját képezik a fókuszcsoporthoz készített kérdéssorának.
- Az interjúkról hangfelvétel készül, melyet az etikai engedélyben lefektetett szabályok szerint tárolunk és teszünk hozzáférhetővé az elemzők számára.
- Az interjú szövegből szövegfájl készül, melyet az interjú közben készült "feladat" képernyőfotójával együtt, a kialakított kódrendszer alapján elnevezett fájlban, anonimizáltan a kutatás honlapjának adott mappájába mentjük (<http://scrumbler.ca/tanarszerep>).
- Az interjú végén jelezzük a hallgatóknak, hogy az interjú elsődleges elemzését követően a kutatást eredményeit fókuszcsoporthoz készített előkészítés formájában bocsájtjuk vitára számukra. Az interjú nem kerülnek közzésre, csak az elemzők számára hozzáférhetők az elemzés idejére.

A fókuszcsoporthoz készített előkészítés speciális elemei:

- A fókuszcsoporthoz készített előkészítést a kutatásban részt vevő vezető kutatók és doktoranduszok bonyolítják csoportonként 2-2 fővel.
- Az egyes fókuszcsoporthoz készített előkészítések időpontjának, helyszínének pontos meghatározása, az érintettek értesítése a kutatói team és a projekt asszisztens feladata.
- Az elkészült összegzéseket a MoTeL szakmai műhelyében lefolytatott egyeztetést követően szerkesztett formában tesszük közzé a kutatás honlapján.

A hallgató interjú eszköze

Mivel az interjúk felvételében párhuzamosan több kutató vesz részt, ezért ahol indokolt, a kidolgozott eszközben feltüntetjük a kérdés célját, indoklását, s a javasolt szóbeli szöveget. A féligstrukturált interjú főkérdéseit vastagon szedve emeltük ki.

I. Ráhangelő, bevezető kérdések a hallgató megismerésére

1) Tájékoztató a kutatásról és az interjú kereteiről. Köszöntés, bemutatkozás, tegezésmagázás tisztázása röviden. (max 2 perc)

Jó napot kívánok! Köszönöm, hogy elfogadta a meghívást, és időt szakít erre az interjúra. Engedje meg, hogy bemutatkozzam: *név/tevékenységi terület/beosztás/a kutatásban betöltött szerep.*

Szeretném megkérdezni, hogy kollégák lévén tegeződhetünk-e? Számomra megkönnyítené a beszélgetést, amennyiben nem okoz kellemetlenséget. *(Igenlő válasz esetén)...*köszönöm szépen. Kérlek, szólíts X-nek. Én hogyan szólíthatlak?

Ez az interjú az ELTE Neveléstudományi Intézet pedagóguskutatásának keretében történik, és az egyéni beszélgetéseket egy fókuszcsoporthoz megbeszélés fogja majd követni. A kutatás célja a pedagógusok és a tanár szakos hallgatók szakmai fejlődését befolyásoló tényezők, ezek jellemzőinek és kapcsolatrendszerének feltárása.

A beszélgetést körülbelül 45 percre tervezem. Közben jelezd, ha szünetet szeretnél tartani! (X) kérdéssel készültem. Törekszünk rá, hogy minél többféle hallgatót tudjunk megszólítani, ezért az interjú során sokféle történettel találkozunk. Szeretnék megismerni, hogy minél jobban értsem a gondolataidat az interjú készítése és majdani elemzése során, ezért az elején személyesebb kérdésekkel fogunk kezdeni, majd a beszélgetés második felében a tanulással kapcsolatos élményeidre fogunk rátérni.

Nincsenek jó vagy rossz válaszok, a történetedre és a tapasztalataidra vagyok kíváncsi. Minden kérdésre olyan mélységben válaszolhatsz, ahogy számodra komfortos, annyit osztasz meg, amennyit jónak látsz.

A beszélgetést a későbbi elemzés céljából rögzítem, csak a kutatás ideje alatt tárolom, és teljesen anonim módon kezelem. Ebben a formájában csak én férek hozzá, az elemzés folyamatába bekapcsolódó kutatókkal már csak anonimizált, aggregált válaszokkal dolgozunk majd.

2) Ráhangelődés a szabad beszélgetésre (2 perc)

Megszakítás nélkül, értő figyelemmel hallgatjuk, szükség esetén finoman bátorítjuk (nem irányított kérdésekkel, csak biztatásokkal: „ez nagyon érdekes, mesélj még erről”)

Kérlek, mesélj magadról egy kicsit!

Beszélhetsz arról is, hogy honnan jöttél, mit szeretsz, hogy telik egy napod...vagy arról is, hogy érzed magad, mi foglalkoztat éppen...Ami jólesik.

3) Pályamotiváció, pályaválasztás (3 perc)

A kérdés nem konkrét időpontra, hanem olyan életeseményre, meghatározó momentumra irányul, ami ehhez a döntéshez vezetett. A „mikor” kérdőszó kevésbé személyes, így biztonságérzetet adhat, másrészt reflexióra készítenek, amennyiben nem direkt ok-okozatra kérdezzük rá (mint a „miért” estében), hanem arra sarkalljuk a válaszadót, hogy tegyen egy belső utazást, és idézzon fel kapcsolódó élményeket.

Szükség esetén kiegészítő, támogató kérdésekkel segíthetjük válaszadót. Legyen meg a lehetősége, hogy más választ ad, például „még nem döntöttem el, hogy tanár leszek”, „egyszer már eldöntöttem, de azóta meggondoltam magam”, „sosem akartam tanár lenni, és ez nem változott”...Ebben az esetben ennek miértjeit kell kibontani

Mikor döntöttél úgy, hogy tanár leszel?

Miért döntöttél úgy, hogy tanár leszel? Milyen iskolai élmények, előzetes tapasztalatok és emlékek játszanak szerepet? Volt-e családi indíttatás, és ha igen, mi volt az? Volt-e olyan meghatározó személy, élmény - akár iskolai, akár iskolán kívüli -, aki, ami kötődik a pályaválasztásodhoz?

Gondolkodtál más pályán is, jelentkezted más felsőoktatási képzésre is? Esetleg megkezdted, vagy akár be is fejeztél már más képzést a felsőoktatásban?

Van-e előzetes tapasztalatod a felsőoktatásban? Részt vettél-e bármilyen képzésben, amit befejeztél/nem fejeztél be? Ha igen, milyen képzést, és ha nem fejezted be, miért nem? Mennyire van hatása a korábbi képzésnek a mostani tanulmányaidra? Ha nem, miért nem, mitől volt ennyire egyértelmű a döntés? A közvetlen családban volt már diplomával rendelkező személy?

4. Szerepértelmezés (2-3 perc rendezés + megbeszélés 2-3 perc)

A kérdés komplexitása miatt segédeszközként használjuk a metaforákat. Ez orientálja a válaszadót, illetve a mintázatok miatt később segíti a válaszok feldolgozását. Az eszközt távolítsuk (akár már el is tehetjük), miközben arra kérjük a válaszadót, hogy fogalmazza meg a gondolatait.

Most a tanári szerepről és feladatokról kérdezek, ehhez segítségképpen először is szókétyákat mutatok neked. Válassz hármat, amelyek jól kifejezik, hogy mi a tanár szerepe, feladata - akár az iskolán belül, akár magánemberként.

Kérlek, kattints erre a linkre (<http://scrumblr.ca/tanarszerep>), és a megadott szókétyákat húzd a megfelelő helyre. (A számozással ne törődj, ezek nem sorszámok csak azonosítók, nekem segítenek beazonosítani a válaszokat.) Nyugodtan egészítsd ki őket újabbakkal is, ha van olyan gondolatod, ami egyen sem szerepel.

Erre hagyok 2-3 percet, és utána megbeszéljük, milyen gondolatmenet mentén rendezted el a szókétyákat, rendben?

Most pedig, kérlek, mesélj arról, miért ezeket választottad! Miért tartod fontosnak.....?

Függ-e/változik-e a tanári feladat, szerep bármitől - például attól, hogy (éppen) milyen korosztállyal dolgozik? Van-e esetleg bármilyen az előbbieken felüli, személyes feladat, vagy szerep, amit kifejezetten a saját magad számára tekintesz követendőnek? Ha igen, mi az, és miért?

Intézményi/szakos meghatározottság (2-3 perc)

Most repüljünk vissza egy pillanatra az időben, és emlékezz vissza arra, hogy mire számítottál, amikor az egyetemre jelentkezted. Hogyan képzelted el a tanárképzést?

Mit gondoltál, hogyan fog zajlani a tanárképzés? Hogyan, mit fogsz tanulni? Milyen véleményed van az eddig tanulási utadról? Élmények - pozitív, negatív, miért?

Mit gondolsz, hogyan lesz egy egyetemistából tanár? Meghatározza ezt valamiképpen a választott szakpár valamiképpen?

Milyen élmény volt az iskolai gyakorlat? Mesélj a gyakorlaton tanultakról! Mit tanultál? Hogyan?

Társas meghatározottság (3-4 perc)

Ennél a kérdésbloknál az iskola falain kívül szerzett inputok vannak a fókuszban. A kérdésfelvetés első pontja az iskolán belüli közegre utal, hiszen az is létező és releváns, így az erre vonatkozó válasz is érvényes. Ugyanakkor az alkérdések további sorolásával időben is távolítjuk a formális szervezetet, szisztematikusan tágítjuk a teret, bővítjük a kereteket. Az interjúalany figyelme a kérdésfelvetés kapcsán tehát várhatóan a nemformális és az informális csatornák felé irányul.

Az emberekkel foglalkozó szakmák sajátossága, hogy a tanulás során kiemelt jelentőségük van a társas és a szervezeti hatásoknak, így van ez a pedagógusok esetében is.

- a) Az iskolán belül folyamatos az interakció a tantestülettel, a munkaközösségekkel, a gyerekcsoportokkal, a szülői közösségekkel.
- b) Az iskolán kívül léteznek szakmai fórumok, szervezetek, és
- c) valamilyen mértékben szerepet játszanak a magánéletük szereplői - család, barátok, szaktársak, egykori tanáraik, személyesen nem ismert gondolkodók, pályatársak, példaképek is.
- d) Van, aki szabadidejében is végez oktatással, neveléssel kapcsolatos tevékenységeket (korrepetál, szakkört tart, táboroztat stb.).

Mi a véleményed, illetve van-e tapasztalatod arról, hogy miért fontosak-e ezek a csoportok atekintetben, hogy hogyan tanuljuk a szakmánkat? Így tanul-e egy pedagógus?

Ha szakmai kérdésekben elbizonytalanodsz, kivel osztod meg a sikereidet, dilemmáidat, ötleteidet?

Kinek a véleményére adsz, kitől kérsz szükség esetén tanácsot? Kihez fordulhatsz, ha csak egyszerűen kibeszélnéd magadból a történeteket? Kihez fordulsz, ha segítségre van szükséged? Hol, hogyan, milyen gyakorisággal történnek ezek a találkozások, beszélgetések?

Konkrét tanulási szituáció és elemzése

Arra kérünk, gondolj vissza, és válassz egy olyan élményt, egy felismeréshez vezető folyamatot – ez lehet pozitív vagy negatív is -, melynek során megtanultál, megértettél valamit, képessé váltál valami elvégzésére.

Két további szempont is fontos: az egyik, hogy a gazdagodás, az „összeállt a kép” -érzés a pedagógussá válással legyen összefüggésben.

A másik, hogy e folyamat során, a felismerés élményében legyen jelentős szerepe a társas környezetének, például hallgatótársaknak, diákoknak, szülőknek (akár saját szüleidnek is), barátaidnak, kollégáidnak, egykori tanárodnak stb.

1) Kérlek, meséld el minél részletgazdagabban ezt a tanulási élményt!

Mi(k) az(ok) a “fontos dolog(ok)” amit ebből az élményből megtanultál? Miért fontos ez számodra? Miért fontos ez (tanulási eredmény) a tanárrá válásod szempontjából? Változott ennek a tudásnak birtokában valami (tevékenység, gondolkodás, stb)? Milyen érzések kísérték ezt?

2) Kérlek meséld arról, hogy milyen út vezetett ehhez a tanulási élményhez! Voltak-e olyan fontos momentumok, “mérőkövek”, amiket kiemelnél?

Volt olyan helyzet, ami megelőzte ezt a kiemelt momentumot, azaz volt előzménye ennek a momentumnak? Miért ezeket a momentumokat, “mérőköveket” emeled ki? Miért voltak ezek meghatározók? (folyamat)

3) Milyen helyeket, helyszíneket kötnél ehhez az élményhez?

Hol történt a tanulás? Voltak nem egyetemi helyszínek is? Ott mi történt? (helyszín)

4) Kiket, milyen személyeket kapsz még ehhez a tanulási élményhez?

Meséld arról, hogy ezeknek a személyeknek milyen szerepük volt a tanulási élmény megélésében? Segítettek, gátolták esetleg valamiben? (szereplők)

5) Amikor együtt voltatok, együtt dolgoztatok (tanultak), az miben volt más, több? Hogyan zajlott?

Milyen folyamatok, tevékenységek jellemezték a közös munkát? Milyen volt a viszony az egyes szereplők közt? Mi volt a Te szereped? (division of labour)

6) Voltak olyan keretek vagy szabályok, amikhez alkalmazkodnod kellett (formális, informális; a helyi (iskolai) szokásrendszer, ahogyan a szülők a pedagógussal kommunikálhatnak stb.)?

Volt arra lehetőség, hogy ezeken a kereteken vagy szabályokon változtass? Mit gondolsz ezekről a keretekről? Befolyásoltak Téged valahogy? Volt lehetőség arra, hogy reflektálj ezekre a keretekre, szabályokra? (rules)

7) Kapcsolódott valamilyen eszköz ehhez a tanulási élményhez?

Az eszköz lehet olyan, amit csináltak, vagy amit már készen kaptál, vagy már rendelkezésre állt, de lehet kommunikációs eszköz, digitális vagy technikai eszköz is. Hogyan segítettek? Vagy akadályozták a tanulást? Ezek választható eszközök voltak? (tools)

Összegzés, reflexió az elmondottakra

Az elmúlt bő fél órában egy számodra nagyon fontos tanulási élményt jártunk körül. Beszélgettünk arról, hogy milyen keretei voltak ennek a tanulási élménynek, és arról is, hogy milyen eszközöket és milyen helyszíneket tudsz ehhez az élményhez kötni. Arról is beszéltünk, hogy kik vettek részt ebben a tanulási élményben [barátaid, munkatársaid, mentoraidd stb], és nem utolsósorban arról, hogy milyen fontos eredménye volt ennek a tanulási élménynek, azaz mit tett hozzá a Te “tanárságához”. Befejezésül két kérdés maradt.

Az elmesélt tanulási élmény példája miért lehetne hasznos/jó példa más tanár szakos hallgatóknak?

Meg tudod ragadni, hogy miben volt hatással a képzés arra, ahogy ma a tanárságról gondolkodsz?

Szövegajánlat a hallgatói toborzáshoz, intézmények megkeresése esetén:

Az ELTE PPK Neveléstudományi Intézetének **MoTeL** (Models of Teacher Learning) kutatása, az OTKA 128738. sz. pályázati programja a pedagógusok és tanár szakos hallgatók szakmai fejlődését befolyásoló tényezők, ezek jellemzőinek és kapcsolatrendszerének feltárását célozza. E jelenlegi hallgatói vizsgálat sajátossága, hogy a tanulási helyzeteket, a tanulási élményt a társas meghatározottság szempontjából igyekszik feltárni.

Éppen ezért olyan hallgatókat keresünk (lehetőleg többféle szakról), akik részvételükkel segítenék ezt a munkát, és rendelkeznek az alábbi tulajdonságokkal:

- 4., 5. vagy 6. évesek.
- A vizsgálat céljait segíti, ha esetleg tagjai informális (online vagy offline) vagy formális szakmai csoportnak, egyesületnek, szerveződésnek. (ez utóbbi nem feltétel).

Örömlénk, ha jelentkeznének olyan hallgatók is, akik

- korábban már megszerezték egy szakmát, így un. rövidciklusú képzésben vesznek részt
- korábban is (a képzést megelőzően) szereztek szakmai tapasztalatot valamilyen módon (részvétel az árnyékoktatásban – korrepetálás, képzés -, önkéntesség civil vagy szakmai szervezeteknél, nyári táborok stb.)

Szövegajánló az első telefonos interjúhoz kapcsolódóan - miről lesz szó?

Tisztelt Hallgató!

Egy interjú beszélgetésben való részvételre szeretnénk felkérni Önt, mellyel az Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar kutatásához nyújt segítséget. A pedagógus professziót vizsgáló kutatást a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alap K_18 pályázati programja finanszírozza.

A kutatásban való részvétel teljesen **önkéntes és névtelen**. A beszélgetés hozzávetőleg 45-60 percet vesz igénybe.

A beszélgetésről hangfelvételt készítünk, melyről anonimizált, kóddal ellátott szöveges leíratot készítünk, majd a hangfelvételt megsemmisítjük. Szigorúan bizalmasan kezelünk minden olyan információt, amit a kutatás keretén belül gyűjtünk össze. A kutatás során nyert adatokat kóddal ellátva biztonságos számítógépen őrizzük.

A kutatással kapcsolatos bármely kérdését a motelproject@ppk.elte.hu címen várjuk.

Kérjük szíves segítségét a kutatás sikeres megvalósításához, és köszönjük szépen előre is az együttműködését!

Dr. Halász Gábor, egyetemi tanár, vezető kutató

Dr. Rapos Nóra, egyetemi docens, a kutatás operatív vezetője

Előzetes szöveg:

A tervezett interjú az ELTE Neveléstudományi Intézet pedagóguskutatásának keretében történik, és az egyéni beszélgetéseket egy fókuszcsoportos megbeszélés fogja majd követni. A kutatás célja a pedagógusok és a tanár szakos hallgatók szakmai fejlődését befolyásoló tényezők megértése.

A beszélgetésben egyrészt először majd szeretnék jobban megismerni, hogy az elemzése során ezekre tekintettel lehessünk, ezért az olyan kérdésekkel fogunk kezdeni, amelyek kötődnek majd a pályaválasztáshoz és annak okaihoz, a képzéshez és azokhoz a helyzetekhez, társakhoz, akik meghatározóak. Majd a beszélgetés második felében a tanulással kapcsolatos élményeidre fogunk rátérni, egy-egy konkrét élmény kapcsán.